

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Управление образования администрации муниципального района

"Монгун-Тайгинский кожуун Республики Тыва"

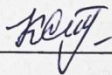
МБОУ "СОШ №2" с. Мугур-Аксы Монгун-Тайгинского кожууна

Республики Тыва

МБОУ "СОШ №2" с. Мугур-Аксы

РАССМОТРЕНО

МО начальных классов

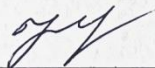

Кара-Сал Ч.А.

Приказ № 40
от «30» августа 2024 г.

СОГЛАСОВАНО

**Заместитель директора
по УВР**

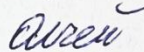

Чыдат Ч.К.

Приказ № 40
от «30» августа 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

Приказ № 40
от «30» августа 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родная (тувинская) литература»

для обучающихся 3 класса

с. Мугур-Аксы 2024-2025

Тайылбыр бижик

3-кү класстың «Литературлуг номчулга» эртеминге тургускан ажылчын программаны Россия Федерациязының «Россияның Школазы» деп өөредилге-методиктиг бөлүккө, Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң эге школага 1- 4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга талазы-биле күрүне стандарттарынга дүүштүр, 2011 чылдың Э. Д. Ондарның 2- 4 класстарга номчулга программасынга болгаш 2013 чылда үндүргени 3-кү класстарның Л.С.Кара-оолдуң «Литературлуг номчулга» номунга даянып тургускан. Бо ажылчын программа эге школаның Федералдыг күрүне стандарттарынын сорулгаларын чедип алырынче угланган.

Номчулгага чылда 34 шак көрдүнүп турар, неделяда 1 шакка санаттынган. Класстан дашкаар номчулганы 1 улдуңда-ла 1 шак кылдыр киирген. Бир чылда көрдүнген 34 өөредилге шагын улдуң аайы-биле чижек хуваалдазы :

Бирги улдунда- 8 шак

Ийиги улдунда- 8 шак

Үшкү улдунда- 10 шак

Дөрткү улдунда- 8 шак.

Ажылчын программада кирип турар номчулганың тематиказы кол программада кирип турар чыл дургузунда өөредир темаларның бөлүктөр аайы-биле чижек хуваалдазынга дүтжүп турар:

№	Темалар	Шактар хуваалдазы	
		Класска номчулга	Класстан дашкаар номчулга
1	Экии, «Литературлуг номчулга!» Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг.	1	
2	Тыва-мээң төрөөн черим.	1	1
3	Күс дүшкен. Чугаа сайзырадылгазы. Эдертиг.	2	
4	Улустуң аас чогаалы.	3	1
5	Кыш дүшкен. Чугаа сайзырадылгазы.Чогаадыг	2 1	

6	Тыва чоннуң чаагай чаңчылдары.	2	1
7	Школа. Эп-найырал. Өг-бүлө. Чугаа сайзырадылгазы. Эдертиг.	3 1	
8	Февраль 23- Ада- чурт камгалакчыларының хүнү.	1	
9	Март 8-Бүгү делегейниң херээженнер хүнү. Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг.	1 1	
10	Амыдырал болгаш күш-ажыл.	4	
11	Апрель 12- Космонавтика хүнү.	1	
12	Час дүшкен.	2	1
13	Бойдус. Экология. Кадыкшыл.	3	
14	Каас чай, чедип кел!	1	
15	Май 1-Частың болгаш күш-ажылдың байырлалы.	1	
16	Май 9-Тиилелге хүнү.	1	
17	Чыл иштинде өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары.	1	

Бо бердинген чижек тематикаларга хамаарыштыр номчуур ужурлуг чогаалдар иштинден уруглар төрөөн чериниң, долгандыр турар хүрээлелдин; эш-өөр болгаш үе-чергелериниң, оларның чуртталгазының, оюн-тоглаазының, ужуралдарының; бойдус болгаш оон камгалалының; тыва чоннуң чаагай чаңчылдарының; төрөөн чуртунуң төөгүзүнден барымдааларының (дээш оон-даа ыңай) дугайында билиглерни шингээди алырлар. «Солун ужуралдар» деп бөлүктө чогаалдарны класстан дашкаар немелде болгаш бот-номчулгага ажыглап болур.

Эге школаның 2- 4 класстарына чечен чогаал курузунуң утказы «Төрөөн чугаа» номнарының дузазы-биле илереттинер болгаш боттаныр.

Чечен чогаал номчулгазы деп курузунуң ниити тайылбыры

Номчулга кичээлдери дээрге эге школада өөренип турар кол эртемнерниң бирээзи деп санаттынып турар. Ол уругларның шын медреселдиг номчулгазын болгаш сөзүглел-биле ажылдап

билирин, уран-чечен номчулгага сонуургалын оттуруп, уругнуң ниити сайзыралынче, эстетиктиг болгаш мөзү-шынар кижизидилгезинче кичээнгейни угландырып турар.

Чечен чогаал номчулгазы деп курузун чедиишкинниг өөренип алыр болза, ол эге школаның өске-даа эртемнериниң түңнелдерин хандырат. Эге школага чечен чогаал номчулгазының программазы уругларның аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырынче кол кичээнгейни угландырып турар. Ооң иштинде бир онзагай черни өөреникчилерниң шын чугаалап өөредириниң кол хевири (аргазы) - номчулганың чаңчылдарын хевирлээри болгаш ону сайзырадырынче угланган ажылдарны чорудары ээлеп турар.

Бердинген курс дараазында сорулгаларны чедип алырынче угланган:

- ыткыр (дыңналдыр) номчуурунун хевиринден эгелээш, ханы, медреселдиг иштинде номчууруң, литературлуг шын адаашкын езугаар болгаш рольдар аайы-биле аянынг номчууру; номчаан чогаалының утказын сайгарып, ында кол чүүлдү илередип, оон чогуур түңнелдер кылыры, номчаан сөзүглелдерин кезектерге чарып, оларга тус-тузунда ат тыварынга, абзац дузазы-биле план тургузарынга, номчаан чүүлүнүң утказын делгереңгей (долу) азы допчу кылдыр чугаалап өөрениринге чаңчыктырат;
- уругларны бичиизинден эгелеп коллективтиг езуга, бот-боттарынга негелделиг, шынчы, ак сеткилдиг, быжыг туруштуг, эрес-дидим болурунга, мөзүлүг аажы-чаңга, күш-ажылга кижизидер;
- уругларның ном-биле ажылдап, оон билиг тыварынга номну үргүлчү номчуурунга негелделиг, чечен чогаалга сундулуг, уран сөстүң тургузукчулары - чогаалчыларның чогаадыкчы ажыл-херектеринге сонугалдыг болурун чедип алыр;
- хемчээл, утка, тематика, жанр талазы-биле аңгы-аңгы чогаалдарны ханы, шын билиндирер;
- уругларның чугаазын сайзырадыр болгаш оларга чугаалап, номчуп, дыңнап билириниң база сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлерин сайгарып шыдаптарының чаңчылдарын шиңгээттирер;
- уругларның өөрөнгөн чогаалдарының утказын, ооң маадырларының хөделиишкиннерин, чорук-херектерин ханы шиңгээдип ап, аңаа хамаарыштыр чогуур үнелелди берип, боттарының сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаарының, чечен чогаалды долугу-биле шиңгээдип алырынга аргаларын сайзырадыр;
- чечен чогаалдың уран чурумалдыг дылын, окур-хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билир кылдыр уругларны өөредир; оларны боданыр аргаларын болгаш чогаадыкчы бодалын сайзырадыр;

- шүлүк чогаалын кичээнгейлиг дыңнап билириниң аргаларын сайзыратпышаан, ооң уран сөзүн чарашсынар болгаш ханы шиңгээдип алырының дуржулгазын мөөңнөп, аңаа уран-чечен хөөннүг болгаш сонuurгалдыг болурун кижизидер;
- долгандыр турар хүрээлел болгаш бойдус дугайында уругларның боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медресеп билириниң дуржулгазын байыдар;

Номчулганы эге школаның өөредилге эртеми кылдыр киирген болганда, ол чүгле өөредиглиг эвес, а кижизидиглиг сорулгаларны шиитпирлээр улуг уjur уткалыг. Хар – назынынга дүгжүп турар уран-чечен чогаалдар-биле таныжылганың мөзү-бүдүш болгаш эстетиктиг уjur-утказы уругларның миниишкиннеринге, угаан-медреселинге болгаш номчукчунуң тура-соруунга салдарлыг, национал болгаш бүгү кижиге төрөлгөтөнниң үнелиг чүүлдеринге тааржыр хууда шынарларның хевирлеттинеринге дузалаар. Өөреникчилерниң моральдыг нормаларже уг-шиин тып билири, оларның боттарының херектери биле культурлуг кижиниң аажы-чаңының этиктиг принциптеринге хамаарыштырып билирин сайзырадыр; эки сеткилдиг кады ажылдажылганың чаңчылдарын кижизидер. Чечен чогаал номчулгазы деп курсту шиңгээдип ап турар үеде эге школаның өөреникчилериниң коммуникативтиг культуразының деңгели бедиир: диалогтар тургузар билиглери; бодунуң үзел-бодалын дамчыдып билири; бердинген чугааларның сорулгаларының аайы-биле монологтарны тургузуп билири; сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлери-биле ажылдап билири; номнуң тайылбыр аппарады-биле бот ажылдап билири; словарьлардан, справочниктерден, энциклопедиялардан чогуур уjurлуг медреселерни тып билири хевирлеттинер.

Номчулга кичээлдеринге өөреникчи бодун шыырак билиглиг номчукчу мен деп чүүлдү билип алырынга дузалап турар номчукчунуң харыылап билир айтырыглары хевирлеттинер. Билиглиг номчукчу үргүлчү ном номчуурунга, сөзүглел-биле ажылдаарының аргаларын болгаш номчулганың техниказын, номчаан болгаш дыңнаан чогаалдарының утказын билип алырынга, номнарда бар билиглерни боттары тып болгаш үнелеп билиринче чүткүлдүг болур.

Бердинген курс уругларның чечен чогаалдарны номчуурунче сонuurгалын бедидер. Чечен чогаал эртеминге хамаарыштыр 3-4 класстарга дараазында бөдүүн билиглер-биле база таныштырып болур: автор дугайында бөдүүн дыңнадыглар, номчаан чогаалының жанры, темазы, улустуң аас чогаалының бичии жанрлары – тывызыктар, үлегер домактар, дүрген-чугаалар, янзы-бүрү тывызыктыг бодалгалар дээш оон-даа өске.

Чечен чогаал номчуп, чечен омур-хевирлер-биле танышкан тудум, уругларның ниити сайзыралы, чүвени угаап, медресеп билири, сагыш-сеткилдиң бодалдары улам делгемчиир, ханылаар, байлакшыыр. Авторнуң сөзүглелинге дүүштүр уругларның аас-биле харыылары, чечен омур-хевиринге хамаарыштыр билип алган бүгү-ле ажыктыг чүүлдери- оларның чечен чогаалды шиңгээдип ап турарының херечизи болур.

3 - кү класстың «Литературлуг номчулга» эртеминге тургускан чижек ажылчын программа *чечен-эстетиктиг* болгаш *литература шинчилелдиг* принциптерге үндезилеттингеш, «Литературлуг номчулга» номнарының тургузуун болгаш утказын тодарадыр. Оон аңгыда чижек программада чаа федералдыг күрүне стандарттарының негелделерин езугаар уругларның номчулгага хамаарышкан билииниң деңнелдери, номчулга кичээлериниң сорулгалары, өөредириниң чамдык аргалары, планнатынган түңнелдери, чижек хыналда ажылдары кирген.

Ажылчын программаны тургузарда дараазында литератураны ажыглаан:

- 1- 4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга программасы. (Тываның ном үндүрер чери, Кызыл - 2000).
- 3-кү класстың Л.С. Кара-оолдун «Литературлуг номчулга» ному (Тываның ном үндүрер чери, 2002)
- Н. С. Конгар. Класстан дашкаар номчулга ному (Тываның ном үндүрер чери, 2005)
- Э. Д. Ондар Методиктиг сүмелер. Эге школаның 3-кү класының «Төрээн чугаа» ному – биле ажылдаар башкыларга дузаламчы- Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003.
- 1 – 4 класска диктантилар болгаш эдертиглер чыындызы.

Номчулгага болгаш чугаа сайзырадылгазынга өөреникчилерниң билир ужурлуг кол билиглери, мергежилдери болгаш чаңчылдары

3-кү классты доозуп тургаш, өөреникчилер дараазында чүүлдерни шингээдиң алган турар.

Номчулганын чаңчылдары:

2-ги класска алган билиглерин улам ханыладыр болгаш быжыглаар.

Утка болгаш дыл-домааның талазы-биле чедингир сөзүглелди пауза, интонация болгаш номчулганың темпизин барымдаалап шын, медреселдиг, аянныг номчууру. Номчулга үезинде нарын сөстөрни, ылаңгыя кылыг сөстөрүн, чүве аттарын, утка талазы-биле тудуш холбаалыг сөстөрни (чүве ады – биле эдеренчи, демдек ады – биле чүве адынын каттышканы) бот – боттарындан адырбайн, тудуштуруп номчууру. Сөзүглелде чугула утка илередир сөстү ылгап билири. Баштай иштинде номчааш, оон соонда аянныг, ыткыр номчууру. Диалогту аянныг рольдап номчууру. Иштинде оожум болгаш шилилгелиг номчулганың аргаларын шингээдиң алганы. Номчулганың темпизин сагып шыдаары. Таныш эвес сөзүглелди номчуурунун дүргени 1 минутада 65-70 хире сөс.

Сөзүглел-биле ажыл. Сөзүглелдиң кезектерин чогаалда болуушкуннарның дес дараалашкаан болгаш утка талазы-биле харылзааларын тодарадып билир.

Улуг эвес сөзүглелди аңгы-аңгы кезектерге чарып, кезек бүрүзүнгө ат (эге) чогаадыры; башкының дузазы-биле сөзүглелдин планын тургузары.

Номчаан чүүлүнүн утказын делгередир болгаш кысказы-биле допчулап чугаалаары. Чогаалдың кол бодалын илередип, боттарының сөстери-биле ону бадыткаары. Чогаалдың киржикчилеринин чугаазын барымдаалап, оларга үнелел бээри.

Болуушкуннун чылдагаанын тайылбырлап шыдаары. Хайгаараан, көргөн-билген чүүлдеринин дугайында, башкының дузазы-биле сайгарган чуруктарга хамаарыштыр кыска чугаалар тургузары.

Делгеренгей болгаш кыска план езугаар номчаан чүүлүнүн утказын дес-дараалаштыр үшкү арындан чугаалап билири. Сөзүглелде билидинмес болгаш чаа сөстөрни, сөстүн чамдык уран аргаларын боттарының билир шаа-биле тайылбырлап шыдаары.

Чогаалдың кол темазынга, кол утказынга, идеязынга хамаарышкан монологтарны (үзүндүлөр, абзацтар) дыңналдыр номчууру, доктаадып алыры. Чогаалдың маадырларының бирээзинин өмүнээзинден делгеренгей азы допчу чугаа кылып билири. Аас чогаалдарының болгаш чечен чогаалдың хевирлери-биле (жанрлар) практиктиг таныжылга. Басня, ооң онзагай талазы.

3-кү класстың өөреникчилеринин шиңгээди алыр билиглери:

- медреселдиги-биле шын номчуп, бижип болгаш чугаалаарынга өөренир;
- төрөөн дыл болгаш литература талазы-биле эге билиглерни алыр;
- ном ажыглаарынга чаңчыгар болгаш дылга сонургалы, номчулгага болгаш билиглерже чүткүлү хайныгар;
- мораль болгаш эстетика талазы-биле кижизитинер;
- өөренип турар чүүлдерин сайгарып, бөлүктөп, деңнеп, түңнеп билиринге, оларның иштинден кол болгаш чугула чүүлдерни тып, тайылбырлаарынга чаңчыгар.

3- кү классты доозуп тура номчулга программазын шиңгээди алганының планнаттынган түңнелдери

Личностуг (личностные результаты)

Өөреникчилер чүнү билир үжүрлүгүл:

- өөредилгениң чедииникиниң болурунун чылдагаанын тып билири;

- бодунун ажылын туңнеп, үнелеп билири;

- бодунун төрөөн чуртунга болгаш чонунга, ооң амыдырал-чуртталгазының хамаарылгазын шингээди алыры;

- өске чоннарның ниити мөзү-шынарының, моральдыг нормаларының талаларын билип алыры;
- бодунуң-даа, өске чоннуң кижилериниң кылган эки, багай талаларының уг- шиин тып билири;
- моральдыг нормаларга болгаш этиктиг негелделерге дүүштүр аажы- чаңын таарыштырары;
- өске кижилерниң сагыш-сеткилин, ишти-хөңнүн билири болгаш олар-биле кады сагыш-човаары;
- уран-чечен культура-биле таныжып тура эстетиктиг овур –хевирлерниң кижизиттинери;
- өөредилгеже, эртем-билигже чүткүлдүү;

Өөреникчилер чүнү билип алырыл:

- долгандыр турар бойдуска хумагалыг, камныг, ынак болуру;
- аажы- чаңы моральдыг мөзү – шынарга, ужур-чурумга чагыртыры;
- өске чоннарның хамаатыларынга дең хамаарылгалыг болуру.

Предметтиг (предметные результаты)

(Раздел «Виды речевой и читательской деятельности»)

Номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- утка болгаш дыл-домааның талазы-биле чедингир сөзүглелди пауза, интонация болгаш номчулганың темпизин барымдаалап шын, медреселдиг, аянныг номчууру;
- таныш эвес сөзүглелди номчуурунун дүргени 1 минутада 65 – 70 хире сөс;
- чогаалдың адынга болгаш аңаа чураан чуруктарга даянып алгаш, чогаалдың кол утказын тодарадып билири;
- чогаалдың темазынга, кол утказынга, идеязынга хамаарышкан монологтарны (үзүндүлери, абзацтарны) дыңналдыр номчууру, доктаадып алыры;
- сөзүглелдин кезектерин чогаалда болуушкуннарның дес-дараалашкаан болгаш утка талазы-биле харылзааларын тодарадып билири;
- улуг эвес сөзүглелди аңгы-аңгы кезектерге чарып, кезек бүрүзүнге ат (эге) чогаадыры; башкының дузазы-биле сөзүглелдин планын тургузары база сөзүглелге болгаш ооң кезектеринге хамаарышкан айтырыгларны тургузуп билири;
- номчаан чүүлүнүн утказын делгередир болгаш кысказы-биле допчулап чугаалаары;

- уруглар библиотекасында бар номнар-биле, алфавиттиг каталог аайы-биле номнарны тып билири;
- номчаан номнарының кыска тайылбырын тургузуп билири; справочниктер, энциклопедиялар болгаш уругларнын периодиктиг журналдары- биле ажылдап билири;
- чогаалдың кол маадырларының чугаазын, чүнү кылып турарын барымдаалап оларга үнелел бээри;

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- номчаан чогаалынга хамаарышкан бодунуң үзел-бодалын бодунуң сөстери-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- номчаан чогаалының эстетиктиг болгаш мөзү-шынар талазы-биле бодунуң бодалдарын чугаалап билири;
- номчаан чогаалының кол маадырларынга болгаш чогаалды бижээн авторнуң позициязынга хамаарыштыр бодунуң үзел – бодалын бодунуң сөстери-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- демей сөзүглелдерни болгаш айтырыгларга харыыларны бижимел хевирге тургузуп билири;

Чогаадыкчы ажылдар (Раздел «Творческая деятельность»)

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- диалогту аянынг рольдап номчууру;
- план езугаар сөзүглелди тургузуп билири;
- хайгааралдың туннелинде бижимел чугааның хевирлерин (тодарадып бижиир, угаап-бодаар), болган болуушкуннуңчылдагаанын тодарадып тургаш, чугааларны тургузуп билири;
- бердинген тема езугаар чогаадыгларны, номчаан номунга, көргөн кинозунга, теледамчыдылгага, сөзүглелдерниң үзүндүлеринге үнелээшकिनерни бижип билири;
- номчаан чугаазынга шиижиткен көргүзүглерге киржири, шээжи-биле доктаадып алган шүлүктерин, чогаалдың үзүндүлерин аянынг номчуп билири;
- бердинген чуруктар езугаар чогаадыгларны тургузуп чогаадып билири.

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- чогаалдың маадырларының бирээзиниң өмүнээзинден делгеренгей азы допчу чугаа кылып билири; чугааның сюжедин болгаш кол маадырларының болуушкуннарын улаштыр чогаадыры;

- номчаан чогаалдарында чуруктарны чуруп билири;
- бөлүк- биле ажылдап тура сценарийни болгаш проектилерни тургузуп билири;

(Раздел «Литературоведческая пропедевтика»)

Литература эртемине баштайгы өөрөдиге

Өөрөдигилерниң өөрөдиге алган турар билигдери:

- сөзүглелде чугула утка илередир сөстү ылгап билири; баштай иштинде номчааш, ооң соонда аянның ыткыр номчууру;
- аас чогаалдарының болгаш чечен чогаалдарының хевирлери-биле (жанрлар) практиктиг таныжылга; басня, ооң онзагай талалары- биле таныжары;
- авторнуң, кол маадырларның сөзүн, пейзажтын, маадырларның хевир дүрзүзүн, оларның чүнү кылып турарын, амыдырал-чуртталгазын тодарадып ылгап билири;
- авторнуң кол маадырларга хамаарылгазын тодарадып, чугаалап билири;
- жанрларны деңнеп тургаш ылгап билири (тоол – басня, тоол – тоолчургу чугаа, - тоол – чечен чугаа о. ө.);

Өөрөдигилерниң өөрөдиге алыр аргалары:

- аянның уран номчулганың аргаларын (деңнелге, диригжидилге, метафора) ажыглап тургаш, сөзүглелдерниң анализин кылып өөрөдиги;
- аналогия езугаар, аянның уран номчулганың аргаларын (деңнелге, диригжидилге, метафора) ажыглап тургаш сөзүглелдерни, шүлүктөрни чогаадып тургузуп өөрөдиги.

Метапредметтиг (метапредметные результаты)

Регулятивтиг (Регулятивные)

Өөрөдигилерниң өөрөдиге алган турар билигдери:

- бодунуң кылыр ужурлуг ажылын планап болгаш салып алган сорулгалары-биле оларны дүүштүрүп билири;
- чаа өөрөдиге уран – чечен чугаада башкының айтып кааны езугаар чүнү кылырын сагыыры;
- өөрөдиги кылдыныгларны аас болгаш бижимел хевирге кылып билири;
- болуушкун төнчүзүнде , ооң түңнелдерин анализтеп болгаш демдээн салган соонда эдилгелерни кылып билири;

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- башкы-биле демниг ажылдажышкын үезинде чечен чогаалды өөренип шиңгээдип алырда чаа-чаа сорулгаларны салып билири;
- кылган ажылдарын ажыл үезинде болгаш ажыл соонда шын кылып турарын бот сайгарып шинчилеп билири;
- бодунуң номчулга ажылын планап билири.

Билип алыышкын (Познавательные)

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- херек билиглерни словарьларны ажыглап тургаш тып билири;
- чогаалдарны болгаш ооң кол маадырларын деңнеп болгаш үнелел барымдаазын езугаар аңгылап билири;
- чогаалдың кол маадырларының сөстери, сагыш- сеткили, кылып турар чүүлдерин, аразында харылзааларын шиңгээдип алыры.

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- херек билиглерни библиотекалардан, өөредиглиг литературадан болгаш Интернеттен тып билири;
- амыдыралдың болуушкуннарын, чечен чогаалдын хевирлерин, кол маадырларын деңнеп болгаш аңгылап билири;
- чогаалды сайгарып турар үеде болгаш бодунуң амыдыралынга даянып алгаш чылдагаан айтып турар харылзааларны, логиктиг угаан- бодалын аас болгаш бижимел хевирге шын тургузуп билири;
- бердинген статья-биле ажылдап билири (статьяның кол бодалын тодарадып, планын тургузары).

Коммуникативтиг (Коммуникативные)

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- бөлүкке ажылдап өөренири; бодунуң бодалындан аңгыда эжиниң үзел-бодалын база дыңнап үнелеп билири;
- түңнел үндүрерде бодунуң бодалын тайылбырлап билири болгаш эшөөоруннун үзел-бодалы-биле деңнештирип билири;

- эжинге херек медээни шын тода дамчыдып билири;
- демниг ажыл үезинде эжинге дузаны чедирери, бот-боттарын хынажып билири;
- диалог чугааны чорудуп билири;
- салдынган сорулгаларны чедип алырда чугааны шын тургузуп билири;

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- салып алган сорулгаларны чедип алырда, өске кижилерниң үзел-бодалдарын база дыңнап билири;
- бөлүк-биле ажыл үезинде чогуур айтырыгларны салып билири.

Шиңгээдип алырынга планнаттынган түңнелдерни түңнээр чижек даалгалар

Номчулгага берген сөзүглел

Арылар

— Мен аъдым оъткарып каайн, сен хоюңну сугтаргаш, дөө дыттар хөлегезинге эккел, оглум — деп, ачазы айбылаан.

Эрен-оол халып-ла каан. Ол аъттыг кижиге өттүнүп, адыжы-биле чаязынче алагадай каап, бирде даалыктадып, бирде саяктадып каап чоруп орган. Хоюнга чоокшулап чоруй, сөөскен аразында бир-ле чараш чүве көрүп каан. Лаптуу бөмбүү дег, артында-ла хээленчек борбак куу чүве. Чоокшулап кээп ылавылаарга, арай чемдигир-даа ышкаш болган. «Аа, дыдык боорга ээзи октапкан-дыр» кылдыр бодап, бөмбүктү кургаг сөөскен-биле илбектептер дээн: карак-ла бо, оозу хылырт дээш мыйырлы берген. «Өө-аа» дизе-ле —арылар! Сан-түң чок имиңейни-ле берген!

Холун көдүрүп, чалданып чытпаже, даш-биле хапкан дег, хаваанга бир чүве чык дээн. Сегирип аары билек, чаагынга база бирээ чым-сырт кылган. Эрен-оол саргыгылаштыр кадалы берген арыны чылча тудупкаш, шаашкактаан молдурга дег, ыдып ыңай-ла болган. Ажыырынга шыдавайын, доңгайып чыдыпкаш, доозунналдыр тепкиленмишаан, ыглап бадырыпкан. Карак чажындан Эрен-оолдун чаагы улам ажып, кижип эгелээн. Ам кээп оваарнып, ызын тыртып алган. Аарып-ажаан черлерни нугугулап, өндейиптерге, хойлары үстү берген, чамды дагже үнүп бар чораан. «Чаңгыс-даа башты ышкынмас» деп ава-ачазының сөзүнүн утказын Эрен-оол эки билер. Ынчангаш дегийт-ле тура халаан. Ырап бар чораан хоюн дайгырып чорааш, кыңчыктырбайн дозуп, сугтарып алгаш, дыттар хөлегезинге бөлүп, чыттырып алган.

193 сөс

Көк-оол Чамыян

**3-кү класска чыл төнчүзүндө чорудар хыналда
чижек даалгаларның планнаттыглан түңнелдери**

**1-ги «Номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы» деп бөлүктүн
планнаттыглан түңнелдери**

Планнаттыглан түңнел:

- аңгы-аңгы сөзүглелдерни ыткыр дыңзыг аянның номчулга, иштинде номчулга болгаш дыңнап турар уеде уткаларын шын медреселдиг билип алыры; оларның онзагай шынарларын (уран-чечен, эртем-популярлыг, тайылбырның), сөзүглелдерниң кол уткаларын болгаш кол маадырларын; утка аайы-биле айтырыгларга харыылап билири; болуушкуннарның чурумун тодарадып билири; номчаан азы дыңнаан өөредиглиг, эртем- популярлыг болгаш уран-чечен сөзүглелдерге айтырыгларны салып билири.

Бердинген түңнелдерниң чедип алырының билии:

- сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлериниң шынарларын тодарадыры;
- номчаан азы дыңнаан сөзүглелиниң кол утказын, кол маадырларын, сөзүглелдин утказынга хамаарышкан айтырыгларга харыылап тургаш, болуушкуннарның чурумун тодарадып билири;
- эртем- популярлыг болгаш уран-чечен сөзүглелдерге айтырыгларны салып билири.

2-ги «Чогаадыкчы ажыл» деп бөлүктүн планнаттыглан түңнелдери

Планнаттыглан түңнел: сөзүглелди рольдап номчууру.

Билген турар үжүрлүг билигдери:

- сөзүглелден авторнун болгаш маадырның сөзүн тып билири.
- сөзүглелдин маадырының аажы-чаңын болгаш сагыш-сеткилиниң байдалын көргүскен одуругларны ун аянын сагып тургаш, аянның номчууру.

**3-кү «Литературлуг пропедевтика» деп бөлүктүн планнаттыглан түңнелдери
(литературоведческая пропедевтика)**

Планнаттыглан түңнел: өөренип турар чүүлдерни сайгарып, бөлүктөп, деңнеп, түңнеп билиринге, оларның иштинден чугула болгаш кол чүүлдерни тып, тайылбырлаарынга өөреникчилерни чаңчыктырар.

Билген турар үжүрлүг билигдери:

- чогаалдарның жанрын тодарадыры;
- чогаалдың темазын, идеязын тодарадыры;
- аңгы-аңгы чогаалдарны янзы-бүрү барымдааларының(темазын, авторун, жанрын) аайы-биле бөлүктөп өөренири.

3-кү класска чыл төнчүзүндө чорудар хыналда чижек даалгалары

1 - ги бөлүк

«Номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы» деп бөлүктүн чижек даалгалары

Планнаттыглан түңнел:

- аңгы-аңгы сөзүглелдерни ыткыр дыңзыг аянның номчулга, иштинде номчулга болгаш дыңнап турар уеде уткаларын шын медреселдиг билип алыры; оларның онзагай шынарларын (уран-чечен,

1)

- 2) _____
3) _____

2. «Чаңгыс-даа башты ышкынмас» деп домакта чүлөрнүн дугайында чугаалап турарыл?

- а) хойлар дугайында ☐ в) бөмбүктөр дугайында ☐
б) арылар дугайында ☐ г) сөөскөннөр дугайында ☐

Даалга №3.

Билии: өөредиглиг, эртем- популярлыг болгаш уран-чечен сөзүглелдерге айтырыгларны салып билири.

Ортумак деңнелдиг билигнүн даалгазы

1. Номчаан сөзүглелге айтырыглар тургузуп бижи. Айтырыгларны дараазында сөстөр-биле эгеле.

Кым _____

Чүгө _____

Чүү _____

Эки шиңгээдиң алган билигнүн даалгазы

1. Номчаан сөзүглелиңге тывызык-айтырыгдан чогааткаш бижи.

2-ги бөлүк

«Чогаадыкчы ажыл» деп бөлүктүн чижек даалгалары

Планнынган түңнел: сөзүглелди рольдап номчууру.

Билген турар үжүрлүг билиглери:

- сөзүглелден авторнун болгаш маадырнын сөзүн тып билири.
- сөзүглелдин маадырынын аажы-чаңын болгаш сагыш-сеткилинин байдалын көргүскөн одуругларны ун аянын сагып тургаш, аянын номчууру.

Чижек даалгалар

Даалга № 1

Билген турар үжүрлүг билиглери: сөзүглелден маадырнын болгаш авторнун сөстөрүн тывары.

Ортумак деңнелдиг билигнүн даалгазы

1. Сөзүглелди эгезинден эгелээш «сылдысчыгашка» чедир номчу. Аянын номчуурунга белеткен.

Эки шиңгээдиң алган билигнүн даалгазы

1. Сөзүглелден ачазынын чугаазын тыпкаш, ушта бижи. Ону аянын номчу.

Даалга № 2.

Билген турар үжүрлүг билиглери: сөзүглелдин маадырынын аажы-чаңын болгаш сагыш-сеткилинин байдалын көргүскөн одуругларны ун аянын сагып тургаш, аянын номчууру.

Ортумак деңнелдиг билигнүн даалгазы

1. Үзүндүдөн оолдун харыысаалгалыын көргүскөн домакты тыпкаш, адаан шый.

Карак чажындан Эрен-оолдун чаагы улам ажып, кижип эгелээн. Ам кээп оваарнып, ызын тыртып алган. Аарып-ажсаан черлерни нугугулап, өндейип кээрге, хойлары үстү берген, чамдыы дагже үнүп бар чораан. «Чаңгыс-даа башты ышкынмас» деп ава-ачазынын сөзүнүн утказын Эрен-оол эки билер. Ынчангаш дегийт-ле тура халаан. Ырап бар чораан хоюн дайгырып чорааш, кыңчыктырбайн дозуп, суггарып алгаш, дыттар хөлегезинге бөлүп, чыттырып алган.

2. Адаанда үзүндүдөн кол маадырнын арыларга ызыртып турарын көргүскөн одуругларны тыпкаш, кандыг аян-биле ону номчуурун тодараткаш, үн аянын сагып тургаш, номчу.

Холун көдүрүп, чалданып чытпажсе, даш-биле хапкан дег, хаваанга бир чүве чык дээн. Сегирип аары билек, чаагынга база бирээ чым-сырт кылган. Эрен-оол саргыгылаштыр кадалы берген арыны чылча тудупкаш, шааикактаан молдурга дег, ыдып ыңай-ла болган. Ажыырынга шыдавайн, доңгайып чыдыпкаш, доозунналдыр тепкиленмишаан, ыглап бадырыпкан.

Эки шиңгээдиң алган билигнүн даалгазы

1. Үзүндүнү номчааш, чүнүң дугайында чугаалап турарын тодараткаш, бижи. Ол домакты тыпкаш, аянныг номчу.

«Аа, дыдык боорга ээзи октапкан-дыр» кылдыр бодап, бөмбүктү кургаг сөөскен-биле илбектептер дээн: карак-ла бо, оозу хылырт дээш мыйырлы берген. «Өө-аа» дизе-ле –арылар! Сан-түң чок имиңейни-ле берген!

3-кү бөлүк

«Литературлуг пропедевтика» деп бөлүктүң чижек даалгалары (литературоведческая пропедевтика)

Планаттынган түңнел: өөренип турар чүүлдерни сайгарып, бөлүктөп, деңнеп, түңнеп билиринге, оларның иштинден чугула болгаш кол чүүлдерни тып, тайылбырлаарынга өөреникчилерни чаңчыктырар.

Билген турар үжүрлүг билиглери:

- чогаалдарның жанрын тодарадыры;
- чогаалдың темазын, идеясын тодарадыры;
- аңгы-аңгы чогаалдарны янзы-бүрү барымдааларының(темазын, авторун, жанрын) аайы-биле бөлүктөп өөренири.

Чижек даалгалар

Билген турар үжүрлүг билиглери: чогаалдың жанрын тодарадып билири.

Даалга № 1.

Ортумак деңнелдиг билигнің даалгазы

1. Бо чугаа чогаалдың кандыг жанрынга хамааржырыл? Харыыны демдегле.

а) чечен чугаа

☐ в) шүлүк

☐

б) тоол

☐ г) шии

☐

Эки шиңгээдиң алган билигнің даалгазы

1. Номчаан чогаалдарың (сөзүглелдерің) аразындан бо чогаалдың (сөзүглелдің) жанрынга (хевириңге) дүгжүп турар чогаалдың (сөзүглелдің) адын бижи:

Даалга № 2

Билген турар үжүрлүг билиглери: чогаалдың (сөзүглелдің) темазын тодарадып билири.

Ортумак деңнелдиг билигнің даалгазы

1. Номчаан сөзүглелің кандыг темага хамааржып турарыл?

а) Төрээн чурт

в) Ажыл-иш, амыдырал

☐

б) Экология, кадыкшыл

г) Чолдың үелери

☐

Эки шиңгээдиң алган билигнің даалгазы

1. Эрен-оол ышкаш оолдарга чүнү чагыыр сен?

а) Арыларга шактыргаш, эки ыглаар.

☐

б) Дириг амытаннарны эки дүвүредир.

☐

в) Ары бүрүзүңге бөмбүк-биле өг кылып бээр.

☐

г) Кандыг-даа амытанның оран-савазынга дээп болбас.

☐

2. Автор эң-не кол чүнү чугаалаксааныл?

а) Эрен-оолдун ачазының дугайында

☐

б) тенек оол дугайында

☐

в) хойлар дугайында

☐

г) бойдуска камныг болурунун дугайында

☐

Чижек хыналда даалгаларныг шын харыялары

Бөлүктү н дугаары	Даалга лар дугаары	Даалгаларның деннели	Кезек даалга лары	Шын харыялары	Балл ы
1-ги бөлүк	№1	Ортумак билигнің Эки шиңгээдип алган билигнің	№1 №1	Б, б.а Б.а	2 б 3 б
	№2	Ортумак билигнің Эки шиңгээдип алган билигнің	№1 №2 №3 №1 №2	Б.а Г Б-1,а-2,в-3,г-4 Б.а А	1 б 1 б 1 б 5 б 1 б
	№3	Ортумак билигнің Эки шиңгээдип алган билигнің	№1 №1	Б.а Б.а	3 б 2 б
2-ги бөлүк	№1	Ортумак билигнің Эки шиңгээдип алган билигнің	№1 №1	Б.а Б.а	1 б 3 б
	№2	Ортумак билигнің Эки шиңгээдип алган билигнің	№1 №2 №1	Б.а Б.а Б.а	1 б 2 б 3 б
3-кү бөлүк	№1	Ортумак билигнің Эки шиңгээдип алган билигнің	№1 №1	А Б.а	1 б 1 б
	№2	Ортумак билигнің Эки шиңгээдип алган билигнің	№1 №1 №2	В Г Г	1 б 1 б 1 б

Даалгаларның түннелин үнелээри:

28-32 балл. Эки шиңгээдип алган («5»)

21-27 балл. Эки шиңгээдип алган («4»)

16-20 балл. Шиңгээдип алган («3»)

15 баллдан куду. Шиңгээдип албаан («2»)

3-ку класстын календарь-тематиктиг планы.

(неделяда 2 шак)

№	Программада темалар	Кичээлдин темазы	ай-хуну	
			план	факт
1	Экии, Литературлуг номчулга!(1ш)	Мөөрей «Угаанныглар, сагынгырлар» Тыва черге йорээл. Е Танова		
2	Улустун аас чогаалынын биче хевирлери(1ш)	Тывызвктар, улегер домактар,оюн удээн чугаалар		
3	Өөренип өөрен(2шак)	С.Сурун-оол «Аккырмаа биле 2»		
4		Н.Носов «Бодалга бодааным»		

5		Е.Танова. «Ийи 2»		
6		Ч.Ондар. «Эдилелдин ээзинде»		
7	Чылдын уелери.Тодуг-догаа кузумейни.(3ш)	О.Саган-оол. Куску аргага Э.Кечил-оол « Кайгамчыктыг картошкам»		
8		Ч.Ондар «Кыштын тыныжы» КДН. Ю.Аракчаев «Хемнер канчап тыптып кээрил?».		
9		Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг «Кус»		
10	Эки кылган ажыл – элп читпес ажыл(2ш)	Ю.Кюнзегеш. «Шартылаа биле Кымыскай» Ю.Кюнзегеш. «Ажыл»		
11		О.Сувакпит «Арзылан биле пар» О. Сувакпит «Салаалар»		
12	Хоглуг ужуралдар, солун болуушкуннар(1ш)	К-Э.Кудажы. «Мыйыт» С.Сюрюн-оол «Ууттунмас тоорук»		
13	Бойдустун чажыттары»(2ш)	М. Пришвин «Алдын шынаа» С.Комбу « Чогум чул ол.уруглар?»		
14		С.Сюрюн-оол «Хек». Г.Скребицкий «Кушкаштарнын медээзи»		
15	Чылдын уелери. Аккыр харлыг кыжым(3ш)	Б.Ховенмей. «Аккыр харлыг кыжым» М.Кенин-Лопсан « Кыштын шулукчузу»		
16		А.Пушкин «Кыш» М.Кенин-Лопсан «Харжыгаш»		
17		Л.Толстой «Ак кодан» Л.Чадамба «Соок-Ирей»		
18	Бойдуска хумагалыг болуулу!(2ш)	М.Кенин-Лопсан . «Оскус ангыр»		
19		Ч.Кара-Куске « Хурээлелди камгаланар!» О.Сувакпит «Эмнеп алган»		
20	Авторлуг тоолдар(2ш)	С.Пюрбю «Сагынгыр куске» С.Маршак « Угаанын куске» Т.Кызыл-оол «Бодаган».		
21		С.Пюрбю. «Кажар диин» С.Пюрбю.»Оптуг Чыккылаа» Т.Кызыл-оол «Багай чанчыл»		
22	Улустун аас чогаалы. Тоолдар(1ш)	Чыраа кулун Хам бору биле шинчээчи бору»		
23	Тоогу болгаш тоолчургу	Дуза дилээн адыг (тогу чугаа) Аскыр дагаа чуге дан бажында алгырап		

	чугаалар(1ш)	апарганыл? (тоолчургу чугаа) Дээлдиген уну (тоолчургу чугаа)		
24	Оске чоннарнын аас чогаалы(1ш)	«Бят чок крокодил» (кхмер тоол) Ийи элчиген (кыргыз улустун толу)		
25	Бистиң проективис(1ш)	«Тывызыктар болгаш үлегер домактарда саннар» КДН И. Толоконников «Кажар дилги»		
26	Ойнаксанчыг оюннарым(1ш)	Ч.Кара-Куске «Чылгылаар мен» Ч.Кара-Куске «Чунгу» А.Шоюн «Таныжылга»		
27	Чонум чаагай езу- чанчылдары(2ш)	К.Э.Кудажы . «Танды кежии»		
		М.Кенин _ Лопсан «Мунгашталган балыктар» Е.Танова «Артыш»		
28	Торээн чуртум камгалакчылары Улус арзындан ие кара чымчак(3ш)	Э.Кечил-оол «Шолалатканым» А.Барто «Ийи алыпкы»		
29		Бистин толевилеливис «Бистин ачаларывывыс – Ада-чуртувустун камгалакчылары» Б.Ховенмей «Ием холу»		
30		С.Тока «Ававыс чокта» Э.Кечил-оол «Ава созун дыннаваска»		
31	Чылдың үелери..Хөглүг чазым (1 шак)	О.Саган-оол «Онза уе» Л.Чадамба «Часкы тарылга»		
32	Бистин бичи оннуктеривис»(1ш)	К.Ондар «Мени таныыр» С.Комбу «Сайдаяк» О.Саган-оол «Оол биле кушкаш»		
33	Кижиге болуру чажындан(2ш)	С.Сюрюн-оол «Шериг оолдун олчазы» И.Крылов « Чаан болгаш Моська» Л.Толстой «Ошку биле бору»		
34		Чугаа сайзырадылгазы Чурукка чогаадыг бижири		
35	Чылдын уелери. Чараш чайым(3ш)	Л.Чадамба «Каас уе» С.Сюрюн-оол «Чодураа»		
36		С.Сарыг-оол «Чайлагга» Э.Кечил-оол «Солун чайым»		
37		Чыл төнчүзүнүн хыналда тестизи. Частырыглар-биле ажал. Бистиң проективис «Чайгы дыштанылга» Чайгы онаалгалар		